
KUMMÎ TEFSİRİNDE ŞİA İMAMLARININ İLMÎ KONUMLARI VE İMAMLARDAN TEFSİR ÖRNEKLERİ

THE SCHOLARLY LEVEL OF SHIA IMAMS IN QUMMI TASIR AND EXAMPLES OF TASIR FROM IMAMS

Dr. Eyüp YİĞİT

Diyamet İşleri Başkanlığı

Din Hizmetleri Uzmanı

eyigit30@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-0629-3812

Atf Gösterme: YİĞİT, Eyüp, “Kummî Tefsirinde Şia İmamlarının İlmî Konumları ve İmamlardan Tefsir Örnekleri” *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık 2024 (15), s. 30-41.

Geliş Tarihi:

28 Temmuz 2024

Kabul Tarihi:

04 Aralık 2024

©2024 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Bu çalışmada Şia'nın önde gelen müfessirlerinden kabul edilen Kummî ve onun “Tefsiru'l-Kummî” adlı eserinde Şia imamlarının ilmî seviyesi ve Şia mezhep imamlarından tefsir örnekleri incelenmiştir. Makalede işlenen bu konulara ek olarak Kummî'nin hayatı ve imâmet konusu hakkında da bilgi verilmiştir. Bilindiği üzere Şia mezhebinin ana omurgasını imâmet konusu teşkil etmektedir. Şia, mezhep imamlarının Hz. Peygamber'den sonra insanlara dünyevî ve uhrevî konularda rehberlik etmek üzere Allah tarafından seçilmiş özel insanlar olduğuna inanılmaktadır. Şia'ya göre Allah Resûlü de kendisinden sonra bu şahısları Müslümanlara halife olarak tayin ettiğini iddia etmektedir. Şiiler, imamlarının Hz. Peygamber gibi bir kısım ilahî ayrıcalıklara sahip olduğuna inanırlar. Onlar bu özelliklere sahip imamların ilimlerinin vehbî (Allah tarafından verilmiş) olduğunu kabul ederler. Allah'ın peygamberlere verdiği ilimlerin tamamına Şia imamlarının da sahip olduğunu iddia ederler. Hz. Ali'ye dayandırılan bir habere göre Hz. Âdem'e ve devamında Allah'ın kendilerine nübüvvet verdiği bütün peygamberlerin ilmî, Hz. Peygamber'in itretinin (Ehl-i Beytinin) yanında olduğunu iddia etmektedir. Şia, mezhep imamlarına böyle yüksek bir ilmi merteye verdikten sonra Kur'an tefsirini ilahî murada uygun bir şekilde tefsir etme yetkisine ve ayrıcalığına sahip tek merciin de imamlar olduğunu kabul etmektedir. Çalışmamızda bu iddiaları Kummî tefsiri ve diğer Şii müfessirlerin değerlendirmeleri ekseninde ele alınmıştır. Bu çalışma ile Şia mezhep müttesipleri nezdinde imamlarının dünyevî ve uhrevî konularda görüşlerinin nasıl ulvî bir konuma sahip olduklarını ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Kummî, Mezhep, İmam, Hilâfet.*

Abstract: In this study, Qummî, who is considered one of the leading commentators of Shia, and his work called "Tefsiru'l-Kummî", the scientific levels of Shia imams and examples of tafsir from sect imams will be discussed. As an introduction to these topics that will be covered in the article, we will try to give brief information about Kummî's life and the subject of imamate. As it is known, the issue of imamate constitutes the main backbone of the Shia sect. As much as the importance of this imamate issue, the personalities who will perform this imamate are also very important. Shia adherents believe that the imams of the sect are special people chosen by Allah to guide people in all worldly and otherworldly matters after the Prophet. Likewise, they claim that the Messenger of Allah appointed these individuals as caliphs after himself. Shiites believe that their imams have special divine privileges, like the Prophet Muhammad. They accept that the knowledge of imams with these characteristics is vehbî (given by Allah). They claim that Shia imams also have all the knowledge that Allah gave to the prophets. According to a report based on Hazrat Ali, they mention that the knowledge that Prophet Adam sent down from the sky to the earth and the knowledge of all the prophets to whom Allah gave prophethood are with the family (Ahl al-Bayt) of the Prophet. After giving such a high scholarly rank to the imams of the Shia sect, he accepts that the only authorities that have the authority and privilege to interpret the Quran in accordance with the divine will are the imams. In our study, we will try to evaluate these claims in the context of various Shiite commentaries. After granting such a high scholarly rank to the imams of the sect, Shiite supporters accept that the imams are the only authority that has the authority and privilege to interpret the Qur'an in accordance with the divine will. In our study, we will try to evaluate these claims in the context of various Shiite commentaries.

Keywords: *Qummî, Tafsir, Sect, Imam, Caliphate.*

GİRİŞ

Hız. Peygamber, yaşadığı sürece Müslümanların dinî ve dünyevî konularda yegâne müracaat mercii idi. Hız. Peygamber'in vefatının akabinde onun bu görevini kimin üstleneceğine dair bazı tartışmalar yaşanmış neticede Hız. Ebû Bekir'in halife seçilmesiyle bu tartışmalar bir süreliğine sona ermiştir. Ne var ki hilâfet veya imâmet konusu her halife seçiminde tartışmaya sebep olmuştur. Hilafet konusu Müslümanlar arasındaki ilk ihtilafli konulardan biridir.¹ Şîa, imâmetin Hız. Ali ve onun çocuklarının hakkı olduğunu iddia etmiş ve bu konudaki görüşlerinden ötürü diğer Müslümanlarla ayrılığa düşmüştür.²

Kummî, Şîa mezhebi içerisinde Ahbârîler³ olarak bilenen, görüş ve düşüncelerinde tamamen imamlardan gelen nakilleri esas alan ve görüşleri muteber kabul edilen kişilerden biridir.⁴

Kummî ve diğer Ahbârîler dinî ve dünyevî konularda imamları tek ve yanılmaz müracaat mercii olarak kabul etmektedirler. Bunun temel sebebi ise Hız. Peygamber'in vefat etmeden önce kendisinden sonra imâmet ve hilâfet görevini Hız. Ali ve onun çocuklarına verdiği inanişından kaynaklanmaktadır. Şîa, imamet düşüncesini peygamberliğin bir devamı olarak görmektedir. Bundan dolayı imamların sahip oldukları ilmi seviyeyi de sıradan bir ilmi merteye olmaktan öte peygamberlerin sahip oldukları vehbî ilim kategorisinde mütalaa etmektedir.⁵

Bu inaniştan ötürü yeryüzünde Allah'ın vahyini en iyi anlayıp yorumlayacak olanlarda imamlardır. Nitekim imamlara bu görev özel olarak tevdi edilmiştir. Onlara göre imamların görevi kıyamete kadar peygamberlerin vazifesini sürdürmekten ibarettir.⁶

Bu makalede, Şîa mezhebine mensup Kummî'nin mezhep imamlarının ilmi konularına dair zikrettiği iddialar "*Tefsiru'l-Kummî*" çerçevesinde ele alınacaktır. Konunun daha iyi anlaşılması için Kummî'nin hayatına ve imâmet konularına işaret edilecektir. Şîa imamlarının ilmi mertebelerine ve sözlerinin mezhep içerisinde nasıl kutsiyet atfedildiğini, Kur'ân-ı

¹ Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil Eş'arî, *Makâlatü'l-İslâmiyyîn* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), 8.

² Mikdâd b. Abdullah es-Süyûrî, *en-Nâfi' Yevmu'l-haşr fi şerh el-bab el-hadî 'aşer* (Kudüs: Müessesetü Çap ve İntişârâtı Astân, 2012), 42-44.

³ Ahbârîyye, imamların mutlak otoritesine bağılıklarından dolayı imamlardan nakledilen sözlü ve yazılı rivâyetlerin akaid ve fıkıh alanında tartışmasız otorite olduğunu savunmaktadır. Metin Yurdagür, "Ahbârîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/490-491.

⁴ Ali b. İbrâhim Kummî, *Tefsiru'l-Kummî* (Kum: Müessesetü İmâm Mehdî, 2014), 2/621.

⁵ Muhammed Hadi Marifet, *et-Tefsir ve'l-müfessirun* (Meşhed: Dânişgâh-i 'Ulûmî'l İslâmiyetî Radva Kütüphanesi'ı Mîlî İnan, 2004), 1/429.

⁶ Abduali b. Cumua el-Arusî Şeyh el-Huveyzî, *Tefsiru nuru's-sekaleyn* (y.y.: y.y., 1991), 1/61.

Kerîm'deki ilahi hakikatlerin mezhep taassubu uğruna nasıl çarpıtıldığını ve Kur'ân âyetleri ekseninde Şîa mezhep imamlarının ilmî konumları ortaya konulacaktır.

1. Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhim b. Hâşim el-Kummî'nin Hayatı

Kummî'nin tam adının Ebû'l-Hasen Ali b. İbrâhim b. Hâşim el-Kummî (ö.329/941) olduğu konusunda ittifak vardır.⁷ Müellif aslen Kum'lu olduğu için Kummî nisbetiyle anılmıştır. Künyesi ise Ebû'l-Hasen'dir.⁸ Onun hayatı ile ilgili ilk dönem Şîi kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Son dönemde yazılmış kaynaklarda yer alan bilgiler de onun hayatını aydınlatmaya yetmemektedir. Ancak künyesine istinaden Kum'da doğduğunu söyleyebiliriz.⁹ Kaynaklarda Kummî'nin nerede ve ne zaman doğduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Müfessirin tahsil hayatı ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye de ulaşamadık. Bu nedenle Kummî'nin ilk tahsilini nerede ve kimden aldığı konusunda net bir şey söyleme imkânına sahip değiliz. Ancak tefsirinin en önemli kaynağı olan babası İbrâhim b. Hâşim'in, hocaları arasında yer alması, ilk tahsilini ondan aldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Babası İmâm Hasan Askerî'nin akranıdır.¹⁰

1.1. İmâmet

İmâm (إمام) kelimesi sözlükte öne geçmek, sevk ve idare etmek gibi anlamlara gelir. Çoğulu eimme (أئمة)dir.¹¹ Terim olarak da “cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse ve devlet başkanı” gibi anlamlara gelir.¹² İmâm, örnek alınan kişi veya nesne anlamında da kullanılır. Bu, sözü ya da fiili örnek alınan bir insan olabileceği gibi, hakka ya da bâtıla götüren ve yönlendiren kitap ya da benzeri bir nesne de olabilir.¹³

Kur'ân-ı Kerîm'de imam kelimesi hem önderlik yapan şahıslar anlamında hem de rehberlik yapan kitap ve vahiy anlamında kullanılır.¹⁴ Şahıslara isnaden; “*Bütûn insanları,*

⁷ Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak İbn Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, 1997), 2/32.

⁸ Şeyh Abbas. el-Kummî, *el-Künye ve'l-elkab* (Tahran: Mektebetü's-Sadr, ts.), 405.

⁹ Marifet, *et-Tefsir ve'l-müfessirun*, 1/422-423; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 273.

¹⁰ İhsan Emin, *et-Tefsir bi'l-me'sûr ve tatviruhu inde Şîati'l-İmâmiyye* (Beyrut: Dâru'l-Hediy, 2000), 404. Eyüp Yiğit, “Tevbe Sûresi Bağlamında Kummî Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 16 (Güz 2021), 198-216.

¹¹ Ahmed İbn Faris, thk. Abdusselam Muhammed Harun. (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1979), “*Mu'cemu mekâyisu'l-luğa*”, 1/29. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Çur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1424/2003), 87.

¹² Mustafa Sabri Küçükaşçı, “İmâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/178-181.

¹³ İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Çur'ân*, 87.

¹⁴ el-İsrâ 17/71; Hûd 11/17.

imamlarıyla çağıracağımız gün”,¹⁵ ve “*Bizi muttakilere önder eyle.*”¹⁶ âyetlerinde imam kelimesini şahıslar için kullanırken, “*Bir rehber ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı*”¹⁷ âyetinde ise kitap ve vahye isnaden kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in adlarından biri olan Ümmü’l-Kitab¹⁸ ismi de imam kelimesinin kök harflerinden müştaktır. İmâm kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’deki eşsesli (vücûh) kelimelerden biri olduğu¹⁹ için farklı anlamlara gelmektedir. Ayrıca kelime, levh-i mahfûz²⁰ anlamına geldiği gibi İbrâhim’in (a.s.) Allah’tan imam/önder olma ve seçilme talebine karşılık Allah; “*Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti.*”²¹ yani onun talebine olumlu karşılık vermiştir.

İslâm toplumunun ayakta kalması ve Müslümanların huzur içinde yaşayabilmeleri için imamın/devlet başkanının varlığı zorunludur. Cumhur, cumaları kıldırın, cezaları uygulayan, fakirlere dağıtılmak üzere zenginlerden zekât alan, İslâm beldelerinin sınırlarını koruyan, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan, kadıları atayan, birliği sağlayan, şeriatın hükümlerini tatbik eden, tefrikayı önleyen, ayrılıkçılara fırsat vermeyen ve İslâm’ın kurulmasını öngördüğü Medine-i fâzıla’yı kurmaya çalışan bir imamın/yöneticinin gerekliliği konusunda ittifak etmiştir.²²

İmâmın gerekliliği konusunda cumhur arasında ittifak olsa da imamın kim olacağı ve görev şekli konusunda önemli ihtilâflar bulunmaktadır. Şîa’nın diğer mezheplerle ihtilâf ederek ayrılığa düştüğü ilk konulardan biri imâmet konusudur. Öyle ki Şîa mezhebini diğer mezheplerden ayıran temel esas budur. Mezhebin ana belirleyici vasıfları da bu ilke ekseninde şekillenmiştir. Bu ilkenin önemine binaen mezhep mensupları hem isimlerini hem de mezhebî fikirlerini bu ilkeye bağlı kalarak şekillendirmişlerdir. İmâmet ilkesinin olmadığı varsayılırsa Şîa diye bir mezhebin teşekkül etmeyeceğini söylemek yanlış olmaz. Hatta bir kimse, Şîîğin diğer bütün prensiplerini benimseyip sadece imâmet ilkesini benimsemese Şîî olarak vasıflandırılmaz.²³

¹⁵ el-İsrâ 17/71

¹⁶ el-Furkân 25/74

¹⁷ Hûd 11/17.

¹⁸ el-Zuhruf 43/1-4.

¹⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 184.

²⁰ Yâsîn 30/12.

²¹ el-Bakara, 2/124.

²² Muhammed Ebû’z-Zehra, *Tarihu’l-mezâhibi’l-İslâmiyye fi’s-siyase ve’l-’akâid ve’l-mezâhibi’l-fıkhıyye* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabîyye, ts.), 76; Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-fırak ve beyanu fırkatu’n-naciyye* (Beyrut: Dâru’l-Âfaki’l-Cedid, 1977), 340-341. Ebû’l-Vefa Teftâzânî, *İlmu’l-kelâm ve ba’du müşkilâtihî* (Kahire: Dâru’s-Sâkafeti li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, ts.), 63.

²³ İrfan Abdulhamid, *Dirasetu fi’l-fıraki ve’l-akâidi’l-İslâmiyye* (Bağdad: Matbaatu’l-İrşâd, 1967), 15.

1.2. İmâmların İlmî Konumu

Şîa mezhebi bilindiği gibi imâmet düşüncesi üzerine bina edilmiştir. Bu imâmet fikri de Hz. Peygamber'in farklı vesilelerle ifade ettiği ve Sekaleyn diye meşhur olan hadisine dayanmaktadır.²⁴ Şîa, bu hadisten hareketle Ehl-i Beyt ile Hz. Peygamber'in ailesi, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve bunların soyundan gelen imamların kastedildiğini iddia etmektedir. Şîa, imamların Hz. Peygamber'den sonra insanlara dünyevî ve uhrevî tüm konularda rehberlik etmek üzere Allah tarafından seçilmiş insanlar olduğuna inanmaktadır. Aynı şekilde bunlar Allah Resûlü'nün de kendinden sonra bu şahısları isimleriyle beraber halife olarak tayin ettiğini iddia etmektedirler.²⁵

Kuleynî, Ebû Sabah'tan rivâyetle Ebû Abdullah'ın (Ca'fer-i Sâdık'ın) "Ben şahitlik ederim ki Ali imamdır. Allah, ona itaati farz kılmıştır. Aynı şekilde Hasan, Hüseyin, Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Ali de imamdır" dediğini aktarır. Ayrıca diğer bütün imamlar için de bu şekilde şahitlikte bulunduğunu ve imamlara itaat etmenin farz olduğunu haber verir.²⁶ Muhammed Bakır'ın da "Bizim sevgimiz iman, bize buğz etmek ise küfürdür."²⁷ dediği rivâyet edilir.

Şîa nezdinde her alanda olduğu gibi tefsir alanında da mezhep imamlarının tartışmasız bir otoritesi vardır. Tartışmaya kapalı bu teslimiyetçi anlayış, Şîî-İmâmî tefsir anlayışında imamları yegâne müfessir pozisyonuna oturtur. Bunun yansıması olarak da imamların ilimleri vehbî ilim kategorisinde mütalaa edilir. Yaptıkları tefsirler de bağlayıcı olarak kabul edilir. İmâmların dışındaki müfessirler ise müfessirlik payesini kesbî olarak kazanırlar ve tefsirleri bağlayıcı değildir. İmâmları, peygamberlerin varisleri olarak kabul etmeleri onları olağanüstü bir konuma çıkarmıştır. Bu kabuller, Şîî düşüncenin temelini teşkil eder.²⁸

Unutmamak gerekir ki Şîîler için imamların sözleri Peygamber'in sözleri kadar, hatta Allah'ın Kelâm'ı olan Kur'ân-ı Kerîm kadar önemlidir. Ca'fer-i Sadık'a atfedilen ve "hadîsî hadîsu ebî" adıyla bilinen meşhur haberde bu durum açık bir şekilde şöyle ifade edilmektedir: "Benim sözüm babamın sözüdür, babamın sözü dedemin sözüdür, dedemin sözü babası el-

²⁴ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 1/254.

²⁵ Ebû Ca'fer b. Ali İbn Bâbeveyh Şeyh Sadûk, *el-İtikâdâtü fi dini'l-İmâmiyye* (Lübnan: Dâru'l-Müfid li Tab'a ve'n-Neşr ve't-Tavzi', 1993), 93-94.

²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed İbn Ya'kûb İbn İshâk er-Râzî Kuleynî, *el-Usûl Mine'l-Kâfi* (y.y.: Daru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, ts.), 1/186.

²⁷ Kuleynî, *el-Usûl Mine'l-Kâfi*, 1/188.

²⁸ Hikmet Koçyiğit, "Şîî-İmâmî Tefsir Anlayışında Müfessirin Konumu", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2015), 62-87.

Hüseyin'in sözüdür, bu sonuncunun sözü el-Hasan'ın sözüdür, bu sonuncunun sözü mü'minlerin emiri (Ali)'nin sözüdür, onun sözü Allah Resûlü'nün sözüdür, onun sözü de Allah'ın Kelâmı'dır." ²⁹ Bu haberden, hem imamların sözlerinin Kur'ân derecesinde kutsal olduğunu hem de imâmet öğretisindeki bütünlüğü öğrenmekteyiz. Nitekim imamlar, tebliğlerinin birbirinden ayrılamayacağını, bundan dolayı da onların bir bütün olarak tanınması gerektiğini sürekli tekrarlamışlardır. "Yaratılışımız birdir, ilmimiz birdir, faziletimiz birdir, biz hepimiz biriz." "Yaşayan imamlardan birini inkâr eden bir kimse, geçmiş imamların hepsini inkâr etmiş" demektir. "Kim, sonuncumuzu inkâr ederse öncekileri de inkâr etmiş olur." ³⁰ "Kim bizi tanırsa o mü'mindir, kim bizi inkâr ederse o kâfirdir." ³¹ gibi rivâyetler, bu düşüncenin dayanağını oluşturur.

Kummî, bu konuyla alakalı şöyle bir rivâyet aktarır: "Bir gün Emîrû'l-Mü'minîn, yanında Hasan olduğu halde, elini Selman'ın omuzuna koymuş bir şekilde mescide ulaştı. Bu esnada üzerinde ipekten bir postla bir adam geldi, yanına oturdu ve şöyle dedi: Ben sana birkaç soru soracağım. Eğer sen sorularımı cevaplarsan toplumunun sana verdiği değere başkalarından daha layık olduğunu öğrenmiş olacağım. Ama cevap veremezsen senin de diğerlerinden farklı olmadığını anlamış olacağım dedi. Emîrû'l-Mü'minîn, Hasan'a sor. dedi. Adam, 1- İnsan uyuduğunda ruhu nereye gidiyor? 2- Herhangi biri, bir bilgiyi uzun zaman hafızasında tutar, sonra o bilgiye ihtiyacı olduğunda hatırlayamaz. Neden böyle olur? 3- Bir insanın babasına ve amcalarına benzemesi ile annesine ve dayılarına benzemesi nasıl olur? dedi. Hz. Hasan, o adama bu sorularla ilgili gerekli cevapları verdikten sonra adam Hz. Ali'ye: Allah'tan başka ilahın olmadığına şahitlik ederim. (Daha önce de şahitlik ediyordum.) Hz. Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. (Daha önce de şahitlik ediyordum). Ben şahitlik ederim ki Hz. Muhammed'in vâsî'si Emîrû'l-Mü'minîn sensin, Hasan senden sonra emrinin kaimidir, Hüseyin ondan sonra onun emrinin kaimidir, Ali b. Hüseyin ondan sonra onun emrinin kaimidir. Muhammed b. Ali, Ca'fer b. Muhammed, Mûsâ b. Ca'fer, Ali b. Mûsâ, Muhammed b. Ali, Ali b. Muhammed, Hasan b. Ali'nin vâsî'sidir. Adâletle kaim olan muntazır vasıtasıyla yeryüzü adâletle dolacak" dedi. Sonra adam kalkıp mescidin kapısından çıktı. Hz. Ali, Hasan'a bu benim kardeşim Hıdır'dır." dedi. ³² Görüldüğü üzere henüz dünyaya gelmemiş imamları isimleriyle

²⁹ Kuleynî, *el-Usûl Mine'l-Kâfi*, 19/18. Muhammed Ali Emir el-Muezzi, "İmâmî Şiîlik'te Hadisin Sihat Kıstasları ve Fakîhin Otoritesine Dair Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/12 (2003), 316.

³⁰ el-Muezzi, "İmâmî Şiîlik'te Hadisin Sihat Kıstasları ve Fakîhin Otoritesine Dair Değerlendirmeler", 317.

³¹ Kuleynî, *el-Usûl Mine'l-Kâfi*, 1/187.

³² Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 2/621.

beraber zikretmiştir. Meydana geldiği iddia edilen olay ile kendilerinden haber verilen ve isimleri zikredilen şahıslar arasında zamansal olarak çok uzun bir süre vardır. Bu görüşlerin mezhep taassubu ekseninde ve ilgili mezhebin arka planını takviye etmek amacıyla aktarılan bir haber olduğunu söylemek mümkündür.

Ca'fer-i Sadık'a atfedilen bir rivâyette ilimde derinleşenlerin ve Kur'ân'ın te'vilini bilenlerin kendileri olduğu iddia edilirken başka bir rivâyette ise ilimde derinleşenlerin Emîrül-Mü'minîn ve ondan sonraki imamlar olduğu iddia edilmektedir.³³ İmâmlar hakkında "Onlar yeryüzünün en şerefli mahlûkatlarıdır. Onların önüne geçmeyin helâk olursunuz. Onlardan geri durmayın helâk olursunuz. Onlara öğretmeye kalkışmayın çünkü onlar sizden daha iyi bilirler."³⁴ denilmektedir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye Cebrail (a.s.) bana şöyle haber verdi: "Allah Adem'e (a.s.) her şeyin ismini öğrettiği gibi sana da her şeyin ismini öğreteceğini haber verdi."³⁵ demektedir.

Görüldüğü üzere Şîa, mezhep imamlarının görüşlerini Kur'ân'ın âyetleri, imamlarının da Peygamber gibi yüksek bir konumda görmeleri teslimiyetçi bir anlayışa neden olmuştur. Neticede imamlardan gelen nakiller ve uygulamalar dinin anlaşılmasında birinci kaynak olma özelliğine sahiptir. Bu yaklaşım tarzı Şîa mezhep müntesiplerinin Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla zıt birçok görüşü kabul etmelerine sebep olmuştur. Bu yaklaşım tarzının bir neticesi olarak Şîa ile diğer mezhep müntesipleri arasında ciddi bir görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Bu görüş ayrılığı bir yönüyle Şîa'nın imamlara yüklediği olağanüstü konumdan kaynaklanırken diğer taraftan mezhep taassubunun körüklediği fanatizmden kaynaklanmaktadır.

1.3. Şîa İmamlarından Tefsirler Örnekleri

Bir Şîi olarak Kummî, Kur'ân'ın en ideal tefsirini sadece Ehl-i Beyt'e mensup imamların yapabileceğini iddia eder. Ona göre Hz. Peygamber (s.a.s.) hilâfeti Hz. Ali'ye devrettiği gibi Kur'ân'ı tefsir etme görevini de ona tevdi etmiştir. Hz. Ali de kendisinden sonra bu görevi soyundan gelen diğer imamlara bırakmıştır. Bu silsile son imama kadar bu şekilde devam etmektedir.³⁶

³³ Kuleynî, *el-Usûl Mine'l-Kâfi*, 212.

³⁴ Marifet, *et-Tefsir ve'l-müfessirun*, 1/429.

³⁵ el-Huveyzî, *Tefsiru nuru's-sekaleyn*, 1/61.

³⁶ Şeyh Sadûk, *el-İtikâdâtü fi dini'l-İmâmiyye*, 93-94.

Kummî tefsirindeki rivâyetler farklı şahıslar vasıtasıyla nakledilmiş olmakla beraber bunların çoğu Ca‘fer-i Sadık kanalıyla aktarılmıştır. Şîa’nın hadis külliyyatı Hz. Peygamber, Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin’e dayandırılan haberlerden müteşekkildir. Bu haberler genellikle Ebû Zer el-Gıfârî (ö.32/653), Selmân el-Fârisî (ö.36/656)? Huzeyfe b. el-Yemân (ö.36/656), ‘Ammâr b. Yâsir (ö.37/657), Mikdâd b. Esved (33/653) gibi sahâbiler yoluyla nakledilmiştir. Onlar Ehl-i Beyt’e mensup olarak kabul edilmelerinden dolayı mezhebin erkânı olarak vasıflandırılmışlardır.³⁷

Kummî, “*De ki sizinle benim aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar yeter.*”³⁸ âyetinin tefsiri bağlamında babasından şöyle bir rivâyet aktarır: “Âyette zikri geçen kitabın ilmüne sahip olanlardan maksat, Emîrü’l-Mü’minîn’dır.’ Ebû Ca‘fer’e (Muhammed Bakır); ‘Kendisine kitabın ilmi verilen mi daha bilgilidir yoksa kendisine kitaptan ilim verilen mi daha bilgilidir?’ diye soruldu. Dedi ki: ‘Kendisine kitaptan ilim verilenin ilim seviyesi, kendisine kitabın ilmi verilenin ilmî seviyesine göre bir sivrisineğin kanadıyla denizin suyundan alması kadardır.’ Hz. Ali buyurdu ki: ‘Dikkat edin! Hz. Âdem’den bugüne yeryüzüne indirdiği ilim ile Allah’ın kendilerine nübüvvet verdiği bütün peygamberlerin ilmi, Hz. Peygamber’in itretinin (Ehl-i Beytinin) yanındadır.”³⁹

Kummî, bu misal ile imamlara verilen ilmin normal bir ilmî mertebe olmadığını zikretmektedir. Böyle bir iddia, doğal olarak imamlara ilmî noktada hiç kimsenin denk olamayacağı anlamına gelir. Allah’ın, insanı yeryüzüne yerleştirdiği günden bugüne kadar insanlığın sahip olduğu tüm ilimlerin kendilerinde olduklarını iddia etmeleri, imamlar dışında herhangi bir bilgi kaynağına müracaat etmemelerine sebep olmuştur. Bu anlayış da beraberinde güvenilirliği kuşkulu birçok bilginin eserlerinde yer almasına sebep olmuştur.

Kummî, “*O gece her iş ayrıştırılarak hikmetli bir hükme bağlanır.*”⁴⁰ âyetiyle ilgili şöyle der: “Yani Yüce Allah, bu gece bir sene boyunca meydana gelecek tüm hak ve batıl olayları takdir eder. Bunların yanı sıra Allah; ecel, rızık, bela ve hastalıklar gibi şeylerden dilediğini artırır ve dilediğini azaltır. Allah, bütün bu olayları, bu gece Hz. Peygamber’e bildirir. Hz. Peygamber de Hz. Ali’ye Hz. Ali de diğer imamlara bildirir. Bu durum Mehdî’ye varıncaya kadar bu şekilde devam eder.”⁴¹ Diğer Şîî müfessirler hadisin sadece ilk kısmını yani Allah’ın

³⁷ el-Muezzi, “İmâmî Şîilik’te Hadisin Sıhhat Kıstasları ve Fakîhin Otoritesine Dair Değerlendirmeler”, 313-348.

³⁸ er-Ra’d 13/43.

³⁹ Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, 2/522.

⁴⁰ ed-Duhân 44/4.

⁴¹ Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, 3/959.

ecel, rızık bela ve hastalıkların taksim etmesini zikretmişlerdir. Hz. Peygamber'in olaylardan haberdar olması ve bunu imamlara bildirme konusuna eserlerinde yer vermemişlerdir.⁴² Bu âyetin tefsiri bağlamında Kummî diğer Şîî tefsirlerden farklı olarak imamların da Allah'ın gaybî haberlerine muttali olabileceğini iddia etmektedir.

Bu konuda verilebilecek diğer örnek şudur “*Daha nice işaretler koydu, yıldızla da insanlar yollarını bulurlar.*”⁴³ Kummî, Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyetle âyette belirtilen “Necm”in Hz. Peygamber, “alâmât” ile kastedilenin ise imamlar olduğunu söyler ve insanların istikametlerini ancak bu ikisiyle bulabileceklerini belirtir.⁴⁴ Ahbârilerden Huveyzî ise Hz. Peygamber'in; “Biz alâmetleriz ve yıldızlarız”⁴⁵ dediğini aktarmaktadır. Başka bir nakilde ise yıldız ile kastedilen Hz. Peygamber, alâmetlerle de imamlar kastedilmektedir.⁴⁶ Usûlî⁴⁷ düşünce akımının öncülerinden Tûsî'nin İbn Abbas'tan rivâyetle dağların nehirler için bir yol gösterici, yıldızların da gece için yol gösterici rehberler olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Şîî ahbâriler bu kavramlara mecâzî bir anlam yüklemeye çalışırken, usûlîler hakikî/lafzî anlamı vermeyi tercih etmişlerdir. Ahbârilerin âyeti mezhep düşüncesi istikametinde ele aldıkları görülmektedir.

Kummî, “*Hâlbuki onun te'vilini Ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek payeye erişenler.*”⁴⁹ âyetine yönelik Ca'fer-i Sadık'tan rivâyetle “Resûlullah (s.a.s.) ilimde derinleşenlerin en faziletlisi ve en üstünüdür. Allah'ın inzâl ettiği bütün vahyin hakikatini bilmektedir. Allah'ın ona inzâl ettiği hakikatlerden vakıf olmadığı bir bilgi yoktur. Onun vâsileri de her şeyi bilmektedir.” demektedir. Kummî, babasından rivâyetle şöyle der: “Ca'fer-i Sadık'a sordum: Ömer b. Hattâb'ın “Sizler sadece helal, haram ve Kur'ân ilimleri ile alakalı konularda bilgi sahibisiniz” dedi.⁵⁰ O da şöyle cevap verdi: “Sahip olduğumuz helal-haram bilgisi ve Kur'ân ilimleri, gece-gündüz meydana gelen şeylerin yanında çok daha basit kalmaktadır.”⁵¹ Yani insanların bildiğimizi zannettiği bilgi ile gerçek anlamda sahip olduğumuz ilim mukayese

⁴² el-Huveyzî, *Tefsiru nuru's-sekaleyn*, 8/193. Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tıbyan fi tefsiri'l-Kur'ân* (y.y: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 9/218. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizan fi tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-Âlamî lil Matbuat, 1991), 9/91.

⁴³ en-Nahl 16/16.

⁴⁴ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 2/547.

⁴⁵ el-Huveyzî, *Tefsiru nuru's-sekaleyn*, 5/48.

⁴⁶ el-Huveyzî, *Tefsiru nuru's-sekaleyn*, 5/48.

⁴⁷ Ahbârî düşüncenin karşısında yer alan usûlî düşünce sahipleri ise şartların getirdiği ihtiyaçlar istikametinde hareket ederek fıkıh ve kelâmı aklı esas alıp istidlâl metodundan faydalanmak suretiyle oluşturulan akli düşünce sistemini kullanır.

⁴⁸ et-Tûsî, *et-Tıbyan fi tefsiri'l-Kur'ân*, 6/362.

⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/7.

⁵⁰ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 1/145.

⁵¹ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 1/145.

edilemeyecek düzeydedir. Hz. Ali'den rivâyetle bize zulmedip de yalan söyleyerek ilimde derinleştiklerini iddia edenler nerede? Hâlbuki Allah (c.c.) bizi yükseltip onlar alçalttı, bize ikramda bulundu onları ise mahrum bıraktı, bizi rahmeti ile kuşattı onları uzak tuttu.⁵² Tûsî, ilimde derinleşenlerden gaye, Âl-i İmrân sûresinin yedinci⁵³ ve sekizinci⁵⁴ âyetlerinde vasıfları zikredilen kişiler olduğunu söylemektedir.⁵⁵ Görüldüğü üzere ahbârîler ilgili âyeti mezhep düşüncesi istikametinde tefsir ederken, Tûsî ise âyeti Kur'ân bütünlüğü içerisinde tefsir etmiş, âyetin kapsamına girme ihtimali olan tüm seçenekleri zikretmiştir.⁵⁶

Kummî tefsiri, mezhep düşüncesi istikametinde te'lif edilmiş olduğundan dolayı Kur'ân âyetleri ısrarla mezhep ilkeleri ile ilişkilendirmeye çalışır. Yukarıda örnek verdiğimiz ilk âyetle müellifin ilişkilendirdiği konu arasında bir bağlantı kurmak mümkün görünmemektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın ilmine ve Allah'ın ilim verdikleri ile kendi mezhep imamlarının kastedildiğini söylemek bir iddiadan öte bir şey değildir. Kummî'nin âyetleri bağlamından bağımsız kendi düşüncesi istikametinde ele alması en basit ifadeyle keyfilik olarak nitelendirilebilir. Diğer âyetlerin tefsir edilmesinde de böyle bir durumun var olduğunu ve bu değerlendirme tarzının bir kısım Şîî müellifler tarafından tasvip edilmediği görülmektedir. Kummî'nin âyetlerini bağlamından, Kur'ân bütünselliğinden, Kur'ân'ın inzal olduğu günün şartlarından, Hz. Peygamber'in uygulamalarından ve hayatın gerçeklerinden bağımsız değerlendirmesi neticesinde böyle bir sonucun ortaya çıktığını söylenebilir.

SONUÇ

Şîa mezhep müntesipleri, hilafet ve imâmet eksenindeki siyasî olayları itikadî bir zeminde ele almışlardır. Bu yaklaşım tarzı neticesinde dinin asli kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm mezhep tezlerini destekleyecek şekilde te'vil etmelerine sebep olmuştur. Aynı yaklaşım tarzının bir neticesi olarak mezhep imamlarına da kutsiyet atfetmişlerdir. Şîa'nın bu mezhep taassubu, Kur'ân âyetlerini kendi mezheplerinin görüşlerini ve iddialarını destekleyecek şekilde tefsir etmekle neticelenmiştir. Bunun yanı sıra Şîa, mezhep imamlarına da peygamberlerin vasıflarını yükleyerek masumiyet dairesi içerisinde mütalaa etmişlerdir.

⁵² el-Huveyzî, *Tefsiru nuru's-sekaleyn*, 1/352.

⁵³ “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır.” Âl-i İmrân, 3/7

⁵⁴ “(Onlar şöyle yakarırlar): “Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.” Âl-i İmrân, 3/8.

⁵⁵ et-Tûsî, *et-Tıbyan fi tefsiri'l-Kur'ân*, 2/399.

⁵⁶ et-Tûsî, *et-Tıbyan fi tefsiri'l-Kur'ân*, 2/393-399.

Kummî de tefsirini Şîa'nın bu konudaki görüşleri istikametinde ele almıştır. Şîa'nın mezhep imamlarını masum olarak görmeleri bu şahıslardan gelen nakilleri olduğu gibi kabul etmelerine sebep olmuştur. Şîa bu inanış neticesinde dinin özüne aykırı birçok görüşü sahiplenmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan kendileri ile diğer İslam mezhepleri arasına aşılmaz engeller koymuşlardır. Kur'ân âyetlerinin evrensel mesajlarını mezhebin dar kalıpları içerisine sıkıştırmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm, kıyamete kadar tüm insanlığın sorularına çözüm sunmak üzere gönderilmiştir. Fakat Şîa mezhep müntesipleri tarafından Kur'ân bir mezhep kitabına dönüştürülmüştür.

Kummî ismi geçen mezhebin ahbârî ekolü içinde önemli bir yere sahiptir. Kummî tefsiri ahbârî ekolün adeta referans kaynağı gibidir. Kummî tefsiri genel itibariyle ismi zikredilen mezhebin görüşlerini Kur'ân âyetlerine söylettirmek için te'vil ettiğini söylemek mümkündür. Kummî'nin âyetleri mezhebin rükünleri olarak kabul edilen imâmet ve hilafet gibi konular istikametinde te'vil ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra imamların ilmi mertebelerine ve ulaşılmaz konularına da vurgu yaptığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bağdâdî, Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed. *el-Fark beyne 'l-firak ve beyanu firkatu'n-naciyye*. Beyrut: Dâru'l-Âfakî'l-Cedid, 1977.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.

Ebû Zehra, Muhammed. *Tarihu 'l-mezâhibi 'l-İslâmiyye fi's-siyase ve 'l-akâid ve 'l-mezâhibi 'l-fikhiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabîyye, ts.

Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil. *Makâlatü 'l-İslâmiyyîn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.

Huveyzî, Şeyh. *Tefsiru nuru's-sekaleyn*. y.y.: y.y., 1991.

İbn Faris, Ahmed. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, 1997.

İhsan Emin. *et-Tefsir bi'l-me'sûr ve tatviruhu inde Şîati 'l-İmâmiyye*. Beyrut: Dâru'l-Hediy, 2000.

İrfan Abdulhamid. *Dirasetu fi 'l-firaki ve 'l-akâidi 'l-İslâmiyye*. Bağdad: Matbaatu'l-İrşâd, 1967.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât fi garîbi 'l-Şur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1424.

Kartoğlu, Habib. “İmâmiyye’de Ahbârî-Usûlî Farklılaşması, Şeyh Sadûk ve Şeyh Müfid Örneği”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/24 (2011), 193-216.

Koçyiğit, Hikmet. “Şii-İmâmî Tefsir Anlayışında Müfessirin Konumu”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2015), 62-87.

Kuleynî, Ebû Ca’fer Muhammed İbn Ya’kûb İbn İshâk er-Râzî. *el-Usûl Mine’l-Kâfi*. y.y.: Daru’l-Kutubi’l-İslâmiyye, ts.

Kummî, Ali b. İbrâhim. *Tefsîru’l-Kummî*. Kum: Müessesetü İmâm Mehdî, 1. Baskı., 2014.

Kummî, Şeyh Abbas. *el-Künye ve’l-elkab*. Tahran: Mektebetü’s-Sadr, ts.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “İmâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/178-181. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Marifet, Muhammed Hadi. *et-Tefsir ve’l-müfessirun*. Meşhed: Dânişgâh-i ‘Ulûmi’l İslâmiyetî Radva Kütüphanesi’ı Milî İnan, 2004.

Muezzi, Muhammed Ali Emir. “İmâmî Şîlik’te Hadisin Sıhat Kıstasları ve Fakîhin Otoritesine Dair Değerlendirmeler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/12 (2003).

Süyûrî, Mikdâd b. Abdullah. *en-Nâfi’ Yevmu’l-haşr fi şerh el-bab el-hadî ‘aşer*. Kuds: Müessesetü Çap ve İntişârâtî Astân, 2012.

Şeyh Sadûk, Ebû Ca’fer b. Ali İbn Bâbeveyh. *el-İtikâdâtü fi dini’l-İmâmiyye*. Lübnan: Dâru’l-Müfid li Tab’a ve’n-Neşr ve’t-Tavzi’, 1993.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mîzan fi tefsiri’l-Kur’ân*. Beyrut: Müessesetü’l-Âlamî lil Matbuat, 1991.

Teftâzânî, Ebû’l-Vefa. *İlmü’l-keâm ve ba’du müşkilâtihi*. Kahire: Dâru’s-Sâkafeti li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, ts.

Tûsî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Hasan. *et-Tıbyan fi tefsiri’l-Kur’ân*. y.y.: Dâru’l-İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.

Yiğit, Eyüp. “Tevbe Sûresi Bağlamında Kummî Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Bartın 16 (Güz 2021), 198-216.

Yurdagür, Metin. “Ahbârîyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.